

ΔΗΜΩΔΗ ΣΤΙΧΟΥΡΓΗΜΑΤΑ ΕΚ ΖΑΚΥΝΘΙΝΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ

ΥΠΟ

ΦΑΙΔΩΝΟΣ Κ. ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΔΟΥ

Ἡ σημασία τῶν δημωδῶν ᾠμάτων, τὰ ὅποια ἔχουν καταγραφῆ εἰς κώδικας, παράφυλλα αὐτῶν ἢ καὶ εἰς λυτὰ φύλλα κατὰ τοὺς παλαιότερους χρόνους, μέχρι τοῦ ἄ τετάρτου τῆς 19^{ης} ἑκατονταετηρίδος, ὁπότε ἤρχισαν πραγματοποιοῦνται συστηματικῶς συλλογαὶ καὶ ἐκδόσεις αὐτῶν, εἶναι σήμερον γενικῶς ἀνεγνωρισμένη¹⁾. Ἐκ τούτων τὰ ἐκ χειρογράφων γνωστὰ εἰς ἡμᾶς καὶ ἀριθμητικῶς δὲν εἶναι πολλὰ, καὶ ἐξ αὐτῶν ὀλίγα ἔχουν μέχρι τοῦδε δημοσιευθῆ²⁾.

Κατωτέρω δημοσιεύονται ἀνέκδοτα δημῶδη στιχουργήματα ἐκ ζακυνθινῶν χειρογράφων, τὰ ὅποια προέρχονται ἐκ τῶν συλλογῶν τοῦ ἀειμνήστου Ζακυνθίου ἱστοριογράφου Λ. Χ. Ζώη καὶ τοῦ ποιητοῦ Μαρίνου Σιγούρου. Κατὰ τὴν ἔκδοσιν τούτων παρέμεινα γενικῶς πιστὸς εἰς τὴν παράδοσιν τῶν κειμένων, ἀποκατέστησα δὲ σιωπηρῶς μόνον τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὴν στίξιν.

Α'

1. 1^α   Ὁ Σ τοῦ Βενετζάνου τὰ νερά ᾗς τῆς Ζάκυνθ(ος) τὰ μέρη
πέθαν[ε] τὸ πριτζιπόπουλο ὁπὸν δὲν εἶχε ταῖρι.

1) Ἴδε Ν. Α. Βέη, Νεοελληνικά δημῶδη ᾠσματα ἐκ χειρογράφων κωδίκων. Ἐν Ἀθήναις (ἔκδ. «Παναθηναίαν») 1911, σ. 3. Δ. Α. Πετροπούλου, Συμβολὴ εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τῶν ἑλλήν. δημοτικῶν τραγουδιῶν (1771 - 1850). Ἐπετηρὶς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, τόμ. Η' (1953-54). Ἀθῆναι 1956, σ. 56-57.

2) Βιβλιογραφίαν αὐτῶν ἴδ. εἰς Δ. Α. Πετροπούλου, Ἐνθ' ἄν., σ. 57, σημ. 1. Ἐς προστεθοῦν ἄ) ἐκ τῶν ἐκδεδομένων: *Hub. Pernot*, Chansons populaires Grecques des XVe et XVIe siècles. Paris, 1931. Σπ. Δὲ Βιάξη, Ρίμνες. Λαογραφία, τόμ. Α' (1909), σ. 688-89 φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Ἐπτανησιακὰ στιχουργήματα ἐξ ἀνεκδότου κώδικος. «Ἐπετηρὶς Μεσαιωνικοῦ Ἀρχείου, τόμ. ζ' (1956), σ. 62-63, 69-71. β') Ἐκ τῶν ἀνεκδότων: Ν. Βέη, Κατάλογος τῶν ἑλληνικῶν χειρογράφων κωδίκων τῆς ἐν Ζακύνθῳ Φωσκολιανῆς Βιβλιοθήκης. Δελτίον Ἰστορ. καὶ Ἐθνολ. Ἐταιρείας, τόμ. Θ' (1926), σ. 57-58.

Συστηματικὴ εἰδικὴ ἔρευνα πολλὰ βεβαίως καὶ ἄλλα δύναται νὰ φέρῃ εἰς φῶς. Ἐς μειωθῆ τέλος ὅτι ἡ μελέτη τοῦ S. G. Mercati, Testi volgari neoellenici tra le carte Allacciane della Bibl. Vallicelliana, «Studi Biz. e Neoellen.», vol. III (1931), σ. 282 κέξ. ἀνεδημοσιεύθη ἐν μεταφράσει εἰς τὸ περ. Ἐπιθεώρησις (Ρώμης), τόμ. Γ' (1940) σ. 209-217, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ περ. «Ἑλληνικὴ Δημογραφία», τόμ. Θ' (1952), σ. 711-714.

- Ἡ κάσσα πὸν τὸν εἶχανε ἤτουνε βελουδένια
καὶ τὸ σπαθάκι του χρυσό, τὰ ροῦχά του ἀσπρ(ισμένα).
- 5 Ὅταν ἐπῆγε ὁ παπᾶς νὰ τόνε βγάλῃ
μικροί, μεγάλοι *κλάψανε ἔς ἐκεῖνο τὸ καρᾶβι.
— Εὐπνήσε, πριντζιπόπουλο, καὶ γράψε μας μία γραφῆ
νὰ στείλουμε τῆς κόντινας νὰ πικραθῇ.
— Εὐπνήσε, πριντζιπόπουλο, καὶ γράψε μας δυὸ λόγια
10 νὰ στείλουμε τῆς μάνας σου νὰ πῇ τὰ μοιρολόγια.
— Εὐπνήσε, πριντζιπόπουλο, καὶ στόμα ζαχαρένιο,
νὰ ἰδῆς ὅπου σοῦ φτειάνουνε τὸ μνημα μαρμαρένιο.
Ἐμπρὸς ἐπήγαν ὁ παπᾶς καὶ ὀπίσω Μοσχοβίτες
καὶ ὁμορφα τὸν ἐφέλνανε <πα>πάδες Μοραίτες.
- 15 Ἐπῆγαν καὶ τὸν ἐθάψαν καὶ ἔκαμαν πολὺ θρηῖνο·
ἔς τὸν Ἄμμο τὸν ἐβάλαγε ἔς τὸν Ἅγιο Κωνσταντῖνο.
Ἐκεῖ πὸν τὸν ἐθάψαν <ε> ἔς ἓνα ὠραῖο μνημα
θὰ λέγῃ ἢ θάλασσα «Θεὸς σ'χωρέσ'», δταν χτυπή τὸ κῆμα.
- 8 τσ || 12 μινμα

Τὸ στιχοῦρημα τοῦτο εὑρεται ἐπὶ φύλλου χάρτου σχήμ. 14.7 × 19.8 ἑκατ τοῦ μέτρου, τῶν ἀρχῶν τοῦ ἰθ' αἰῶνος (συλλογὴ Λ. Χ. Ζώη), ἀναφέρεται δὲ εἰς τὸν ἐν Ζακύνθῳ ἀποθανόντα τῷ 1773 Ρῶσσον ἀξιωματικὸν τοῦ ναυτικοῦ Στέφανον Βασίλοβιτς ¹⁾.

Οὗτος ἠγούμενος μικρᾶς ναυτικῆς μοίρας ἀπέπευσε ἐκ Πάρου κατὰ τὰς ἀρχὰς Σεπτεμβρίου 1773 καὶ ἀφίχθη τὴν 18^{ην} τοῦ ἰδίου μηνὸς εἰς Ζάκυνθον ἔνθα καὶ ἀπέθανε μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἕξ ἀγνώστου αἰτίας. Παλαιότερον εἶχεν ὑποτεθῆ ὅτι ὁ θάνατος αὐτοῦ προῆλθεν ἐκ λοιμώδους νόσου· ὡς ὁμως διὰ πειστικῶν ἐπιχειρημάτων ὑπεστήριξε ὁ Λ. Χ. Ζώης, στηριχθεὶς καὶ εἰς στοιχεῖα τοῦ ἀρχαιοφυλακείου Ζακύνθου, πρέπει τοιοῦτον ἐνδεχόμενον νὰ ἀποκλεισθῇ.

Ὁ νεκρὸς τοῦ ἕξ εὐγενοῦς ρωσικῆς οἰκογενείας καταγομένου ἀξιωματικοῦ ἐτάφη εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, οὗτινος ὁ τότε ἐφημέριος ἀνέγρα-

¹⁾ Ἰδ. Π. Χιώτου, Σειρᾶς Ἱστορικῶν ἀπομνημονευμάτων, τόμ. Γ'. Κερκύρα 1863, σ. 471. Ἡ(λιακοπούλου), Περὶ τοῦ πριντζιπόπουλου τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, ἐφημ. «Τὸ Δίκαιον» (Ζακύνθου), φ. 6 (21 Ν/βρίου 1887), σ. 3. - Λ. Χ. Ζώη, Στέφανος Βασίλοβιτς, περ. «Αἱ Μοῦσαι», τόμ. Ζ', φ. 155 (15 Σ/βρίου 1899), σ. 1062-63. - [Ἀνωνύμως], Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Ζακύνθου [Διον. Πλαίσας] καὶ τὸ ἐν Ζακύνθῳ μνημεῖον τοῦ Ρώσσου Βασίλοβιτς, ἐφημ. «Ἐλπίς» (Ζακ.), τόμ. ΚΕ' φ. 1252 (17 Ὀκτ. 1899), σ. 1-2.

ψεν ἐν τῷ κώδικι τὴν ἐπομένην ἐνθύμησιν: «1773 Ὀκτοβρίου 1. Ἐθαψα τοῦ τε-
νένται κολονέλο ὄπου ἀπέθανε εἰς ἕνα καράβη μοσκοβίτικο κατὰ τὴν προσταγὴν τοῦ
προβλεπτοῦ τῆς Ζακύνθου, τὸ ὄνομα του στέφανος Βασιλόβικεις. Κωνσταντῖν. Ιερὸς
ὁ Θεριανὸς Ἐπιμέριος τῆς θείας μωρακουλόζας τοῦ ἁγίου Κωνσταντίνου καὶ Νι-
κοκίρις»¹⁾).

Ἡ εὐγενὴς καταγωγὴ, ἡ ἐπιβλητικὴ ἐμφάνισις, ὁ ἀπρόοπτος θάνατος καὶ ἡ
μεγαλοπρεπὴς κηδεῖα τοῦ Στ. Βασιλόβιτς, τὸν ὁποῖον οἱ Ζακύνθιοι, ἴσως καθ' ἔρ-
μηγείαν τοῦ ἐπωνύμου του, ὠνόμασαν «πριντζιπόπουλο»²⁾, ἐνεποίησαν βαθεῖαν ἐν-
τύπωσιν εἰς τὸν λαὸν τῆς νήσου, ὡς τεκμαίρεται ἐκ τῆς συντεθείσης καὶ διαδοθεί-
σης σχετικῆς, ὡς ἀνωτέρω, ρίμας, τῆς ὁποίας γνωρίζομεν ἤδη τρεῖς ἐκτεδομένας
παραλλαγάς.

Ἡ πρώτη τῶν παραλλαγῶν τούτων ἐξ 28 δεκαπεντασυλλάβων στίχων μεθ'
ὁμοιοκαταληξίας ἐδημοσιεύθη ὑπὸ τοῦ Λ. Χ. Ζώη³⁾, ἡ δευτέρα ἐκ 16 δεκαπεντασυλ-
λάβων ὁμοιοκαταλήκτων στίχων ὑπὸ τοῦ Ἁγγ. Βερυκίου⁴⁾ καὶ ἡ τρίτη, ἐκ χειρογρά-
φου τοῦ ιη' αἰῶνος, ἐκ 16 ἐπίσης δεκαπεντασυλλάβων στίχων, ὅτε ὁμοιοκαταλη-
κτούντων, ὅτε δὲ ἀνομοιοκαταλήκτων, ὑπὸ τοῦ Σπ. Λάμπρου⁵⁾. Εἰς ἀπάσας κύριον
θέμα εἶναι ἡ περιγραφή τῆς κηδεῖας καὶ ὁ θρῆνος τοῦ νεκροῦ.

Ἡ ἐκδιδομένη ἀνωτέρω τετάρτη παραλλαγή τῆς ρίμας ἐκ 18 ἱαμβικῶν
δεκαπεντασυλλάβων στίχων ἐμφανίζει ἀρκετὰς ὁμοιότητας καὶ πρὸς τὴν πρώτην,
μάλιστα εἰς ὅτι ἀφορᾷ εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς κηδεῖας καὶ τὸν θρῆνον, καὶ πρὸς
τὴν τρίτην, κατὰ τὸ πρῶτον καὶ τελευταῖον δίστιχον. Ὑπερέχει ὁμως αὕτη πασῶν
τῶν ἄλλων κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν διάρθρωσιν τοῦ περιεχομένου. Ἀναφέρεται ἐν
ἀρχῇ ὁ θάνατος τοῦ Ρώσου πλοιάρχου, εἶτα περιγράφεται τὸ φέρετρον αὐτοῦ, ἐκ-
τίθενται αἱ θρηνωδίαί, διαγράφεται ἡ πομπὴ τῆς κηδεῖας καὶ ἀναφέρεται ἡ τοπο-
θεσία τῆς ταφῆς τοῦ Βασιλόβιτς. Παρὰ τὰ παρατηρούμενα δ' εἰς τὴν παραλλαγὴν
ταύτην μετρικὰ σφάλματα (ἄμετροι στίχοι, σφάλματα ὁμοιοκαταληξίας), ἡ παράδο-

¹⁾ Λ. Χ. Ζώη, Ὁ σεισμὸς τῆς 5 Ἀπριλίου 1893. Αἱ Μοῦσαι, τόμ. Α' (1893), σ. 280.

²⁾ Ἰδ. Α. Μαρτζώκη - [Λ. Χ. Ζώη] <Ἐπιστολαί> [περὶ τοῦ ἀποδοθέντος εἰς τὸν Στ. Βα-
σίλοβιτς ὑπὸ τῶν Ζακυνθίων τοῦ ὀνόματος «πριντζιπόπουλο»]. Αἱ Μοῦσαι, τόμ. ΙΗ', φ. 41
(1 Μαΐου 1910), σ. 3.

³⁾ Λ. Χ. Ζώη, Στέφανος Βασιλόβιτς, Ἔνθ' ἄν., σ. 1063.

⁴⁾ Ἁγγ. Βερυκίου, Τὸ φθάσιμον τοῦ ναυάρχου Σκρυλλώφ. Πλάκα εἰς τὸν τάφον τοῦ
Ρώσου ἀξιωματικοῦ Στ. Βασιλόβιτς... Ἐφημ. «Πατριώτης» (Ζακ.), τόμ. Ζ, φ. 348 (30 Σεβρίου
1899), σ. 2.

⁵⁾ Σπ. Λάμπρου, Ἡ κηδεῖα τοῦ Ρώσου Στεφ. Βασιλόβιτς ἐν Ζακύνθῳ. Νέος Ἑλληνο
μνήμων, ΙΑ' (1914), σ. 492-93.

σίς της είναι ἀρκούντως ἱκανοποιητική. Ἀποδεικνύει δὲ πρὸς ταῖς ἄλλαις τὴν εὐρεῖαν ἔκτασιν τῆς διαδόσεως εἰς τὸν λαὸν τοῦ ἔσματος τούτου ¹⁾.

B'

- f. 7^v   Θαμάζομαι κατὰ πολλὰ ᾽ς τὴν κάκια σου τὴν τόση
 πὸν δείχνεις εἰς τοῦ λόγου μου γὰρ νὰ μ' ἀποτελειώσῃ,
 εἰσὲ καιρὸν πὸν ἔβλεπα, ἀφοῦ ἐγνώρισά σε,
 κάποιαν ἀγάπην εἰς ἐμὲ καὶ εὐχαρίστησά σε,
 5   ᾽φρόνις γιὰ γλυκοποθητὴ σ' εἶχα καὶ γιὰ κυρά μου
 καὶ διὰ σὲ ὁ ἔρωτας ἔσφαζε τὴν καρδιά μου
 καὶ πίστευα ὅτι ποτέ γνώμη νὰ μὴν ἀλλάξῃς
 οὐδ' ἄλλον νέον ἀπ' ἐμὲ νὰ θιέλῃς νὰ κοιτάξῃς,
 10   καὶ οὐδέποτε νὰ μ' ἀρνηθῆς, ἂν ἤθελε σοῦ πταίσω
 ὡς ἄνθρωπος καμμιὰ φορὰ καὶ εἰς λάθος νὰ ξεπέσω.
 Μ' ὄλον ἐτοῦτο, ἀφέντρα μου, σοῦ ἐμπῆκε ᾽ς τὸ κεφάλι
 νὰ μ' ἀρνηθῆς καὶ ᾽ς τὴν καρδιά νὰ ᾽χω πληγὴ μεγάλη
 πὸν ὄντα περάσω καὶ σὲ ἰδῶ χάνω τὰ λογικά μου
 τρέμονν τὰ φυλλοκάρδια μου καὶ ὅλα τὰ σωθικά του,
 15   θνυμῶντας τότε εἰς τὴν ἀρχὴν τῆ γλυκογνωριμία
 ἐκείνη π' ἔλαβα μὲ σὲ μὲ πᾶσα ἐπιθυμία.
 Μὰ τώρα στέκω καὶ θωροῶ, κάθε πὸν ἀπεράσω
 καὶ μὲ ξανοίξῃς, κρύβεσαι, καὶ κάνεις με νὰ σκάσω.
 Καὶ ἄλλο δὲν ἐργάζεσαι παρὰ νὰ μὲ πικραίνῃς,
 20   καὶ μὲ τὰ δεσπετέλια²⁾ σου νὰ μὲ καρδιομαραίνῃς.
 Εἰς τόσο σὲ παρακαλῶ λυπήσου τὴ ζωὴ μου
 πὸν κινδυνεύει νὰ σβησθῆ γιὰ σένα, ποθητὴ μου. ||
- f. 8^r   Μὴν ἀγαπᾶς νὰ μαραθῆ τῆς νιότης μου τὸ ἄνθι
 ἀπὸ τὰ τόσα π' ἀπερνῶ γιὰ σὲ μεγάλα πάθη.
 25   Τὴν ἀσπλαγχγιὰ μετάβαλε εἰσὲ μαλακωσύνη
 ὅπ' ἔχεις εἰς τοῦ λόγου μου καὶ δεῖξε καλωσύνη.

¹⁾ Πρέπει νὰ σημειωθῆ ἐνταῦθα ὅτι ὁ στίχος τῆς ἐν λόγῳ ρίμας:

Ἐπὴνησε πριντζιπόπουλο καὶ στόμα ζαχαρένιο

εὔρηται καὶ εἰς τὴν συλλογὴν τοῦ *N. Tommaseo*, (*Canti popolari Toscani, Corsi, Illirici, Greci*, vol. III, Venezia 1842, σ. 320, σημ. 4):

Ἐπὴνησε πριντζιπόπουλο καὶ ζαχαρένιο ἀχέλι

μὲ τὴν παρατήρησιν: «In una dello Zante è detto ad un morto».

²⁾ δεσπετέλια (ἐκ τοῦ βενετ. *despeto* = περιφρόνησις).

Τὸ στιχούργημα τοῦτο, ἀνῆκον εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐρωτικῶν ἁσμάτων, εἶναι ἔκφρασις παραπόνων περιφρονηθέντος νέου καὶ εὐρίσκεται καταγεγραμμένον ἐν τετραδίῳ ἐξ 8 φύλλων, σχήμ. 14,4 × 19,3 ἑκατ. μ., ἔνθα περιλαμβάνονται καὶ τὰ ἐπόμενα κείμενα: α) φ. 1^ρ - 6^ς, «*Διάλογος Χάρωνος, νεκρῶν κ(αὶ) Ἐρμού*» [ἔμμετρος μετάφρασις εἰς 15συλλάβους στίχους]· β) φ. 7^ν - 8^ς, τὸ δημοσιευόμενον ἀνωτέρω δημῶδες στιχούργημα γ) φ. 8^ν ἐκκλησιαστικὰ τροπάρια. Τὰ φ. 6^ν - 7^ς εἶναι λευκά. Ἐκαστον τῶν κειμένων τούτων ἔχει γραφῆ δι' ἐτέρας χειρός. (Συλλογὴ Λ. Χ. Ζώη).

Τὸ ὄψος τοῦ στιχουργήματος, ὅπερ φέρει ἡμερομηνίαν: «1805 Ἀπριλ. 23», προδίδει λογίαν τινὰ ἐπίδρασιν (ἴδ. κυρίως στίχ. 9). Ἄξιον πάντως ἰδιαιτέρας παρατηρήσεως εἶναι ὅτι οἱ στίχ. 5 - 6 αὐτοῦ προέρχονται ἐκ παραλλαγῆς τοῦ γνωστοῦ ὑπὸ τίτλον «*Ριμάδα κόρης καὶ νέου*» ποιήματος ¹⁾:

λοιπὸν γιὰ γλυκοποθητὴν σ' ἔχω καὶ γιὰ κυρά μου
γιατὶ γιὰ σέν' ὁ ἔρωτας ἔσφαξε τὴν καρδιά μου ²⁾.

Τοὺς στίχους ἔτι 23 - 24 εὐρίσκω ἐπίσης εἰς τρία δίστιχα γεγραμμένα ὑπὸ βαναύσου χειρός ἐν τῇ ὀπισθίᾳ ὄψει ἀποσπάσματος νοταριακοῦ ἴσως σημειώματος, καὶ μετὰ ἀναγραφὴν συντόμου καταλόγου εἰδῶν ρουχισμοῦ (*6 πονκάμισα γυναικεία, 2 κολλαρίνες, 2 γιλέκα...*):

*Μὴν ἀγαπᾶς νὰ μαραθῆ τῆς νιότης μου τὸ ἄνθι
ἀπὸ τὰ τόσα πὸν περνῶ γιὰ σέ[να] μεγὰ<λα> πάθη.*

*Ἦ πολυαγαπημένη μου, δάκρυσε καὶ λυπήσου,
[ὁ] πὸν δὲν λαβαίνω ἀνάπανη γιὰ ἴπινομή δική σου.*

5 *Ἐκεῖ ὁπὸν ἄλλοι χαίρουνται, κάθουμαι ἐγὼ κ(αὶ) κλαίω,
καὶ ὄντας οἱ ἄλλοι τραγουδοῦν, τὰ πάθη μου ἐγὼ λέω ³⁾.*

5 ante *χερῶντε* primum *καθῶντε* scripsit, deinde deleuit.

¹⁾ Τὸ κείμενον σφύζεται εἰς δύο παραλλαγὰς τῶν βιβλιοθηκῶν Βιέννης καὶ Μιλάνου, ἔδημοσιεύθη δὲ κατ' ἀμφοτέρας ὑπὸ *Em. Legrand*, *Recueil de chansons populaires grecques*. Paris 1874, σ. 21 - 35 καὶ «*Bibliothèque Grecque Vulgaire*, tom. II, Paris 1881, σ. 51 - 57. Κριτικὴν ἔκδοσιν τοῦ ποιήματος ἴδε εἰς *Hub. Pernot*, Ἐνθ' ἄν., σ. 72 - 87 [εἰς τὰ προλεγόμενά καὶ τὰς σημειώσεις ἐξετάζονται τὰ διάφορα προβλήματα τοῦ κειμένου ἀναγραφομένης καὶ τῆς σχετικῆς βιβλιογραφίας].

²⁾ *É. Legrand*, *Bibliothèque grecque vulgaire*, Ἐνθ' ἄν., σ. 53 (στίχ. 69-70).

³⁾ Καὶ ἐν τῇ ὀπισθίᾳ ὄψει ἀποσπασματικῶς διασωθέντος Ἐρωτικοῦ Ἀλφαβήτου — κατωτέρω (σελ. 34) ἐκδιδομένου — εὐρηνται οἱ στίχοι:

*Ἦ πολυαγαπημένη μου, δάκρυσε κ(αὶ) λυπήσου
πὸν δὲν λαβαίνω ἀνάπανη γιὰ ἴπινομή δική σου.
Μέρα δὲν ἔχω ἀνάπανη, νύκτα δὲν ἔχω ἄνεση
κι ὁπὸν τὴν ἔδοκίμασε τζῆ ἀγάπης νὰ πιστέψῃ,*

Οἱ στίχοι οὗτοι ἐπιτρέπουν νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τὸ ἀνωτέρω ἐκδιδόμενον στιχούργημα ἐσώθη ἀποσπασματικῶς, ἢ μᾶλλον ὅτι προῆλθε τοῦτο ἐξ ἐτέρου, ἐκτενεστερου, ἐρωτικοῦ ποιήματος, ἀγνώστου μέχρι σήμερον.

Γ'

- Νεράϊδα ἄστορισμένη
 ποῦ ἦρες τὴν ὁμορφιά;
 Ὁ ἥλιος σκοτιδιάζει
 γιὰ σέ, γλυκεῖα κυρά.
- 5 Μὰ ἴσαι μανροματοῦσα,
 ψηλὴ εἶσαι καὶ λιγνή
 νεκρὸν ἀπὸ τὸν ἄδη
 βγαίνεις μὲ τὸ φιλί.
- 10 Βιολέττα μὲν ἀνθισμένη
 πὸ ἴχεις τὴν ὁμορφιά,
 τὰ κάλλη σου, κυρά μὲν,
 δὲν τὰ ἔχει ἄλλη καμμιά.
- 15 Γελᾶς καὶ ἀνθοῦν τὰ δένδρα
 φρονιτώνουν τὰ κλαδιά
 καὶ οἱ κάμποι λουλουδίζου
 γιὰ σέ, γλυκεῖα κυρά.
- 20 Ἀνὸ ἥλιοι ἀνατέλλουν
 γιὰ σέ κάθε πουργό,
 ἕνας ἕς τὸ πρόσωπό σου
 καὶ ἄλλος ἕς τὸν οὐρανό.
- 25 Ζουρλαίνεις πᾶσα γέρο,
 μαραίνεις κάθε νιό,
 καὶ ἐμὲ τοῦ πικραμμένου
 βάνεις μὲν λοῖσμο.
- 25 Κυρά, παρακαλῶ σε
 κάνε τὸ ψυχικό,
 δός μου τοῦ πικραμμένου
 ἕνα φιλι γλυκό.
- 30 Δίγο τὸ ζήτημά μου
 καὶ τὸ ἴχαριστηθῆς,
 θέλει εὖρης ἴλεμοσύνη
 ἐκεῖ ὅπου θὰ κριθῆς.
- 35 Χάρε, παρακαλῶ σε,
 κάμε τὸ ψυχικό,
 ἕς τὸν ἄδη φέρε μού τη
 γὰ τὴ στεφανωθῶ.
- 40 Ὡ κόσμε, χάρε ψεύτη,
 τὸ πῶς μὲ πλάνεσες,
 καὶ ὁ ἔρωτας ἐχθρός μου
 πὸν μὲ θανάτωσε.
- 45 Ὡμέγα τελειῶνω
 καὶ σᾶς παρακαλῶ
 φέριε τη ἕς τὸ πλευρό μου
 λίγο νὰ κοιμηθῶ.
- 50 Τὴ ρούγα ὅπου διαβαίνεις
 καὶ ὅπου συχοπερνᾶς
 μπαμπάκι θὰν τὴ στρώσω
 γιὰ σέ γλυκεῖα κυρά.

1 Νεραϊδαμ εσολησημενη Σ. || 3 σκοτηνηαζη Σ. || 4 εσε Σ. || 12 τοχη Ζ. || 16 εσε Σ. || 18 πορνό Ζ. || 19 ενα σο Ζ.Σ. || 20 κιαλο σο νρανο Ζ: κ(αι) ἄλλο ζόν νρανο Σ. || 22 μωρενης πασανιο supra lineam Ζ. || 24 βάνεις στο λογομοδ Ζ. || 29 Αήγον το Σ. || 30 γὰν το Σ. || 31 θελης εβρης ελεημοσύνη Σ. || 32 πσ Σ. || 37 Ὁ κόσμος Ζ. || 38 πὸς μὲ πλάνεσες Ζ. || 39 οχρος μ Σ. || 41 Οήμενα ἐγὼ Σ. || 47 μοσκέσ θε γὰν Σ. ||

ποῦ στρώνω νὰ ἀνακοιμηθῶ καὶ ἕπνος δὲ μοῦ πάει
 θυμῶντας τὴν ἀγάπην μου πὸν μὲ πεζογελάει.

Ἐκεῖ ὅπου ἄλλοι χαίρουνται κάθουμαι ἴγὼ καὶ κλαίω
 καὶ ὄντας οἱ ἄλλοι τραγουγοῦν τὰ πάθη μου ἐγὼ λέω.

Τὸ στιχουργημα τοῦτο, λογίας πιθανῶς συνθέσεως, δημοσιεύεται ἐνταῦθα μὲ κριτικὰς διορθώσεις ἐπὶ τῇ βάσει δύο ἀνευρεθέντων χειρογράφων. Τὸ πρῶτον (Συλλογὴ Α. Χ. Ζώη), ὡς προκύπτει οὐ μόνον ἐκ παλαιογραφικῶν δεδομένων ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ περιεχομένου τοῦ ποιήματος, εἶναι παλαιότερον. Τὸ χειρόγραφον τοῦτο δηλοῦται ἐν τῷ κριτικῷ ὑπομνήματι διατῶ Ζ, ἀποτελεῖται δὲ ἐξ ἑνὸς φύλλου χάρτου σχήμ. 19.5×27.4 ἐκ. μ. (Ἐν φ. 1^ν εὑρηται οἱ ἀνωτέρω ἐν σελ. 33 ὑποσημ. 3 ἐκδιδόμενοι στίχοι). Τὸ δεύτερον χειρόγραφον (Συλλογὴ Μαρίνου Σιγούρου) ἐδηλώθη διὰ τοῦ Σ καὶ ἀποτελεῖται ἐκ 2 φύλλων σχήμ. 18.7×26 ἐκ. μ. (Τὸ κείμενον ἐπὶ τοῦ φ. 1^ν. Τὰ ὑπόλοιπα φύλλα εἶναι λευκά). Ἐν τῷ χειρογράφῳ Ζ τὸ κείμενον ἔχει γραφῇ καταλογάδην, ἐν δὲ τῷ χειρογράφῳ Σ εἰς λαμβικούς 13 συλλάβους στίχους. Πράγματι ὁμοῦς τὸ στιχουργημα ἔχει συντεθῆ εἰς τετραστίχους στροφὰς ἐξ λαμβικῶν 7 συλλάβων καὶ βουλλάβων στίχων μεθ' ὁμοιοκαταληξίας τοῦ τύπου: αβγβ-δεξε...

Ἡ μορφή τοῦ κειμένου, μάλιστα μὲ τὸ διασωθὲν τμήμα ἀκροστιχίδος, ἐπιτρέπει νὰ θεωρήσωμεν τοῦτο ὡς ἀπόσπασμα ἀλφαβητικοῦ ἐρωτικοῦ ποιήματος ἐκ τῶν πολλῶν, ἅτινα ἀπὸ τοῦ 15^{ου} αἰῶνος ἐκκυκλοφοροῦντο εἰς ὅλον τὸν Ἑλληνισμόν¹⁾. Ἡ εὑρεσις τοῦ νεωτέρου τούτου ἔσματος παρέχει τὴν δυνατότητα νὰ παρακολουθήσωμεν πῶς ἐνδεχομένως ἐξ ἀρχικοῦ ἐρωτικοῦ μετ' ἀλφαβητικῆς ἀκροστιχίδος ποιήματος προήλθον μικρότερα στιχουργήματα ἢ καὶ δίστιχα, μὴ διατηροῦντα πλέον ἴχνη τῆς προελεύσεώς των. (Ἰδ. κυρίως στίχ. 21: Ὁμέγα τελειώνω — Ὅιμένα ἐγὼ τελειώνω).

Δ'

- ί. 1^ν 1 Δὲν ἔχω νοῦ μήτε καιρὸ ἀνθι τῆς ὁμορφίας
νὰ βάλω λόγια νὰ σοῦ εἰπῶ ἐκ βάθο(ν) τῆς καρδίας.
- 2 Ἔχασα νοῦ καὶ λογικά, ἔχω πολλὰς λακτάρες
ἢ ἐνθύμησή σου, μάτια μου, φέρνει μου λιγωμάρες.
- 3 Ἄς τάξω ὁ κακορρίζικος πὺς δὲν σ' εἶδα ποιῆς μου
κι' ἕνα κερὶ ἐκράτησα κ' ἐκεῖνο τὸ ὄσθησές μου.
- 4 Ἀγάπη μου προσερωή, παντοτινή μου ἐλπίδα,
σώνει σου σὲ ὅτι μὲ ἤφερες τουραγισμένη μοῖρα.

¹⁾ Φαίνεται ὅτι τὸ στιχουργικὸν τοῦτο εἶδος — εἴτε ἠθικοδιδασκατικοῦ εἴτε ἐρωτικοῦ περιεχομένου — ἦτο ἀγαπητὸν ἐν Ζακύνθῳ. Ἰδ. Ν. Κατραμῆ, Φιλολογικά ἀνάλεκτα Ζακύνθου. Ἐν Ζακύνθῳ 1880, σ. 194-95. (Πρόσθετος καὶ Φ. Μπουμπουλίδου, Παρατηρήσεις εἰς μεσαιωνικὸν κείμενον, Ἀθηνᾶ, τόμ. ΝΘ' (1955) σ. 236 κέξ.). Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Ἑπτανησιακὰ στιχουργήματα ἐξ ἀνεκδότου κώδικος. Ἐνθ' ἄν., σ. 62-63, 69-71.

- 5 Ζαχαροκάντιο ζυμωτή, κονλούρα με την πάστα,
φεγγάρι μου λαμπρότατο, άπάνον άποϋ οϋλα τ' άστρα.
- 6 Νά 'χαν τά στήθη μου <γυ>αλί, νά 'κοίτας τήν καρδιά μου
νά εΐναι μούρη, δλόμανρη για λόγο<υ> σου, κυρά μου.
- 7 Δέν δύνεται χειρότερο όχ τήν άποχωροΐα
ότι νά εχη άν(θρωπ)ος άγάπη εις τήν καρδιά.
- 8 Πρέπει νά εχη ύπομονή σαν πού πατοϋν τό χώμα
κι εκειό πονεί και δέν μιλεΐ γιατί δέν εχη στόμα.
- 9 Μεταστραφηκαν οι χαρές σε θλίψεις μιάν ήμέρα
κι' εχάθηκεν ή άγαπή 'ς τά νέφη, 'ς τόν άγέρα. ||
- f. 1^v 10 Σέ εϋχαριστώ κατά πολλά ρητορικό κεφάλι
'ς τά λόγια τά άρχοντικά πού ματαγράφεις πάλι.
- 11 Πάλε σοϋ τό ξαναμηνώ, πάλε 'ς τό ξαναλέω,
πού ή καλωσύνη σου ή πολλή σε φέρνει εις κάποιον χρέο[ς].
- 12 Δέ φτάνου οι χρόνοι τοϋ νοός δια νά περιγράψω
τές χάρες σου τές άμετρες, καλά νά τζι λογιάσω.
- 13 *Εχεις δυό μάτια δλόμανρα ζαχαροζυμωμένα
πού κάνον τά πικρά γλυκά και τ' άγρια ήμερωμένα.
- 14 Θωρεΐς τ' άστέρια τ' οϋρανοϋ τήν λαμπηράδα πού εχου ;
Τά μάτια σου, πολυαγαπέ, πλέο παρά αυτά ξετερχου.
- 15 *Εχεις μιá μύτη τορρεντή τοϋ ερωτος κοντύλι
όπου σκεπάζει αξιόπιστα τό κοραλένιο άχειλι.
- 16 Λογιάζεις κ' εΐναι κόκκινο, πορφύρι δέν τό φτάνει
και πάσα ρόδο 'μπρός σ' αυτό τήν όμορφιά τήν χάνει.
- 17 Εδτό τό στόμα τό γλυκό με νέκταρ τό ποτιζου
και άπαντες καλορρίζικοι όπου τό άναντρανίζου.
- 18 *Οντας μιλής κι' όντας γελῆς φαίνεται τό λογάρι
'πό μέσα από τό στόμα σου πυκνό μαργαριτάρι.
- 19 Μά 'σαι ψηλός, μά 'σαι λιγνός και λιανοκοιζαλάτος,
και από τά νύχια ως τήν κορ[υ]φήν όλο άρχοντιές γεμάτος.
- 20 *Ομπρός σου ήλιος ό λαμπρός τό φῶς του θέλει χάσει
κι οι οϋρανοί θά μανρισθοϋ κι ή γῆ θέ νά χαλάση.

Τὰ ἀνωτέρω δίστιχα ἔχουν γραφῆ καταλογάδην ἐπὶ φύλλου χάρτου σχῆμ. 9.5 × 21 ἐκ. μ., σθητοβρώτου καὶ λίαν ἐφθαρμένου, ὑπὸ διαφόρων δὲ χειρῶν ἐν ἑκατέρῳ τῶν ὄψεων τοῦ φύλλου (Συλλογὴ Μαρίνου Σιγούρου). Ἐν τέλει σημειοῦται: «*π^ο 11 Ν/βρ. 1801*». Ὁ ἀριθμὸς ἀναφέρεται ἀσφαλῶς εἰς τὰ καταγραφέντα δίστιχα τῆς δευτέρας σελίδος¹⁾.

Θεωρῶ πιθανὸν ὅτι τὰ δίστιχα ταῦτα ἀποτελοῦν δύο ἐνότητος: Ἡ πρώτη ἀποτελεῖ ἔκφρασιν παραπόνων ἀποχωριζομένου ἐραστοῦ, ἐνῶ ἡ δευτέρα ἀνήκει εἰς τὴν γνωστὴν ὡς «*παινέματα ἀγαπητικοῦ*» κατηγορίαν τῶν ἐρωτικῶν στιχοῦρημάτων. Ἴσως δὲ τὰ ἀνωτέρω δίστιχα ἀντεγράφησαν καὶ ἔξ ἑτέρων χειρογράφων.

Χαρακτηριστικὸν πάντως καὶ ἄξιον σημειώσεως εἶναι ὅτι τὰ δίστιχα 3, 10 καὶ 20 ἀπηχοῦν στίχους ἔργων τῆς κρητικῆς λογοτεχνίας καὶ μάλιστα ἐκ τῶν λίαν διαδεδομένων ἐν Ἑπτανήσῳ καὶ δὴ καὶ ἐν Ζακύνθῳ κατὰ τὸν ἡ' αἰῶνα.

Οὕτω τὸ ὑπ' ἀριθ. 3 δίστιχον ἀντιστοιχεῖ πρὸς τοὺς ἐπομένους στίχους τῆς «*Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ*» (401 - 402):

*Κι ἄς τάξω, δὲν τὸ γέννησα μὴδ' εἶδα το ποτέ μου,
μὰ 'ναν κερὶν ἀφτούμενο ἐκράτουν κ' ἤσβησέ μου²⁾.*

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 10 δίστιχον ἀντιστοιχεῖ ἐννοιολογικῶς πρὸς τοὺς στίχ. Ε, 59-60 τοῦ «*Ζήνωνος*»³⁾, Γ 1 - 2 τῆς «*Ἐρωφίλης*»⁴⁾, καὶ Ε 755 - 6 τοῦ «*Ἐρωτοκρίτου*»⁵⁾. Τὸ δίστιχον τέλος ὑπ' ἀρ. 20 ἀντιστοιχεῖ σχεδὸν ἀπολύτως πρὸς τοὺς στίχους Γ' 527 - 528 τοῦ «*Γύπαρι*»:

*Ὁμπρὸς ὁ ἥλιος ὁ λαμπρὸς τὸ φῶς του θέλει χάσει
κ' οἱ σῶρανοὶ θέλου χαθῆ κ' ἡ γῆς θέλει χαλάσει⁶⁾.*

Ἄλλὰ καὶ ὁ βος στίχος τοῦ ὑπ' ἀριθ. 4 διστίχου μὲ τὴν ἐν αὐτῷ παρατηρουμένην ἐπίτασιν τῆς ἀϋξήσεως (*ἤφηρες*) δεικνύει ἴσως κρητικὴν ἐπίδρασιν.

¹⁾ Τὸ σύστημα τῆς σημειώσεως τοῦ ἀριθμοῦ τῶν στροφῶν εἰς ποιήματα τῆς παρουσίας περιόδου ἦτο σύνηθες ἐν Ἑπτανήσῳ.

²⁾ Ἰδ. Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ. Κριτικὴ ἔκδοσις Γ. Μέγα, ἀναθεωρηθεῖσα [Ἀθήναι 1954], σ. 137, 172. (Ἰδ. καὶ Ἐρωτόκριτος Γ' 1395 - 1396). Πρβλ. καὶ Ν. Tommaseo, *Canti popolari...*, Ἐνθ' ἀν., σ. 462, σημ. 2.

³⁾ Ἰδ. Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Τὸ πρότυπον τοῦ «*Ζήνωνος*». Ἡράκλειον Κρήτης 1955, σ. 66.

⁴⁾ Γ. Χορτάτζη, Ἐρωφίλη. Ἐκδ. Στ. Ξανθοῦδίδου. Athen 1928, σ. 68.

⁵⁾ Βιτζέντζου Κορνάρου, Ἐρωτόκριτος. Ἐκδοσις κριτικὴ Στ. Ξανθοῦδίδου. Ἐν Ἡρακλείῳ Κρήτης 1915, σ. 336.

⁶⁾ Γύπαρις. Κρητικὸν δράμα. Πηγὰι - κείμενον (ἔκδ. Ἐμμ. Κριαρῶ). Athen 1940, σ. 211.

Οἱ ἀνωτέρω στίχοι εἶναι ἔτι ἐνδεικτικοὶ τοῦ τρόπου γενικώτερον προελεύσεως δημωδῶν στιχορρηγμάτων ἐκ κειμένων τῆς ἐντέχνου λογοτεχνικῆς δημιουργίας.

¹ Ἀλλὰ καὶ τὰ ὑπ' ἀρ. 6 καὶ 8 δίστιχα εὐρίσκω, καταγεγραμμένα, μὲ μικρὰς παραλλαγὰς εἰς συλλογὰς δημωδῶν ᾄσμάτων. Τὸ πρῶτον φέρεται παρὰ Fauriel, ὡς:

*Νά 'χα τὰ στήθη μου ὑαλί, νά 'γλεπες τὴν καρδιά μου,
πῶς εἶναι μαύρη κι ἄλλαη γιὰ λόγου σου, κυρά μου¹).*

Τὸ δεύτερον ἐδημοσιεύθη ἐκ ζακυνθινοῦ ἐπίσης χειρογράφου ὑπὸ τοῦ Ν. Βέη:

*Πρέπει νὰ ἔχω ὑπομονή σὰν πὸν πατοῦν τὸ χῶμα,
πὸν τὸ πατοῦν καὶ δὲν μιλεῖ, γιὰτὶ δὲν ἔχει στόμα²).*

¹) C. Fauriel, Chants populaires de la Grèce moderne... Paris 1825, tom. II, σ. 274.

²) Ν. Α. Βέη, Νεοελληνικά δημώδη ᾄσματα ἐκ χειρογράφων κωδίκων. Ἐνθ' ἄν., σ. 9 (ἀρ. 17).